

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ СМАКІВ УЧНІВ

У статті розглядається проблема формування художніх смаків учнів, аналізуються погляди вчених, пропонується власний дискурс даної проблеми

Проблема формування художніх смаків учнів є досить актуальною у наш час, коли літературна освіта покликана створити всі умови для інтелектуального розвитку особистості, здатної до самоосвіти й самореалізації. Великі освітні, розвивальні й виховні можливості літератури створюють всі умови для введення учнів у світ прекрасного, для виховання інтересу до художнього слова, потреби в читанні, для розвитку естетичних та художніх смаків.

Сучасні школярі повинні самостійно орієнтуватися в світі художньо-мистецьких цінностей, вміти вибирати для читання справжні мистецькі твори, оригінальні за змістом і формою. Але зрозуміти і оцінити їх зможе лише той учень, який володіє художнім смаком, тобто вмінням сприймати, переживати, оцінювати естетичне значення художніх творів і розвивати власні творчі здібності.

Художній смак характеризується тим, що проявляється у формі безпосередніх оцінок. Гарний художній смак означає здатність отримувати насолоду від справді прекрасного, потребу сприймати і створювати прекрасне в мистецтві. Необхідними передумовами гарного смаку є високорозвинуте естетичне почуття, вміння сприймати гармонію форми і змісту, бачити естетичну цінність творів, суспільних явищ. Формування художніх смаків людини є важливим моментом розвитку духовної культури суспільства. Розвинутий художній смак впливає на всю духовно-практичну діяльність людини. Тому формування художніх смаків вимагає певної самодисципліни і творчих зусиль, збагачує духовний потенціал особистості, наповнює життя людини високим смислом, робить її справді естетично вихованою, інтелектуальною людиною. З метою конкретизації поняття "смак", у тому числі й "художній смак", вважаємо за доцільне викласти погляди вчених із цього питання. У трактовці поняття "естетичний смак" та "художній смак" нема єдиної думки. Більшість учених не відокремлюють поняття "художній смак" в певну категорію, відмінну від "естетичного смаку". Зокрема, у довіднику "Естетичне виховання" знаходимо таке визначення: "Естетичний смак – здатність людини за безпосереднім почуттям визначити естетичну цінність предметів і явищ дійсності та мистецтва. Щодо оцінки творів мистецтва естетичний смак називають художнім смаком. Як активний вияв естетичного відношення, смак відбиває властиві естетичній свідомості діалектичні суперечності суспільного й індивідуального (формуєчись на основі суспільно-історичного досвіду, смак завжди є неповторно-індивідуальним за формою), раціонального і чуттєвого (розуміння оцінюваних предметів і явищ виражається в смаку в безпосередній емоційній реакції типу "подобається – не подобається")" [1:74]. Подібне тлумачення подає і УРЕ: "По відношенню до творів мистецтва смак естетичний виявляється як художній смак" [2:268]. Не розрізняється поняття "естетичний смак" та "художній смак" і в літературознавчому словнику-довіднику "Nota bene": "Естетичний смак – здатність людини до миттєвої оцінки дійсності, творів мистецтва крізь призму естетичних категорій і власного досвіду. Естетичний смак спрямовується естетичним ідеалом людини та її потребами, виявляється в конкретних актах естетичного сприймання і часто супроводжується інтуїтивним осяянням. Людина з розвинутим, сформованим естетичним смаком здатна самостійно орієнтуватися в мінливому світі художньо-естетичних цінностей, помічаючи серед них зародки нових тенденцій і явищ. Естетичний смак об'єктивізується не тільки в смакових оцінках (гарно, чудово, неповторно, розкіш і т.п.), а й в актах вибору і відбору художніх творів, яким вона віддає перевагу в конкретній ситуації. Історія літературної критики, переосмислення й переоцінки художніх творів з плином часу – це значною мірою історія зміни естетичних смаків" [3:253].

Таке ж формулювання знаходимо в "Кратком словаре по эстетике": "Смак естетичний – здатність людини розуміти і оцінювати естетичні особливості предметів і явищ природи, суспільного життя. Він відображає оцінку дійсності, всю багатобарвність естетичних цінностей з позицій вироблених у людини в процесі суспільної практики уявлень про прекрасне, потворне, комічне, трагічне тощо. У тих випадках, коли предметом цієї оцінки являються твори мистецтва, здатність цю називають художнім смаком" [4:28].

Цікаве тлумачення смаків подає у посібнику "Теория эстетического воспитания школьников" Б.Т.Лихачов. Автор не розділяє поняття "естетичний смак" та "художній смак", а поєднує в одну категорію "художньо-естетичний смак", називаючи його складним соціально-психологічним утворенням, яке виникає в результаті поєднання естетичної свідомості та естетичного почуття.

Вважаючи художньо-естетичний смак здатністю людини до оцінки творів, предметів, явищ з позиції художньо-естетичного ідеалу, Б.Т.Лихачов оцінює смак як відображення художньо-естетичних явищ: "Художньо-естетичний смак є тонке і складне вміння побачити, відчутти, зрозуміти в повному обсязі об'єктивно прекрасне і потворне, трагічне і комічне й висловити відповідне оціночне судження" [5:20].

Справжній художній смак, вважає автор, здатний сформувати ідейно-естетичний ідеал особистості, її естетичні уявлення про досконалу організацію особистого і суспільного життя, особистих і суспільних відносин, сутності і шляхів розвитку особистості.

Таким чином, важко визначити і, тим більше, розрізнити поняття "естетичний смак" і "художній смак". Разом з тим учені відносять мистецтво до питань, що входять у сферу діяльності естетичного смаку. Та деякі вчені заперечують ототожнення понять "естетичний смак" та "художній смак". Р.П.Шульга, наприклад, пише, що

"естетичний смак не зводиться до художнього смаку, так як сферою його застосування є естетичні цінності дійсності і її прояви. Сфера ж художнього смаку - мистецтво, художні цінності" [6:63]. Вчений В.К.Скатерщиков вважає, що в сферу естетичного ставлення людини до світу входять не тільки художні явища творів мистецтва, їх створення і сприйняття. В цю сферу він включає також і різні моменти життя природи і суспільства. І з допомогою естетичного смаку людина пізнає і оцінює круг предметів, подій, людей, а також і творів мистецтва. Але разом з тим, В.К.Скатерщиков підкреслює, що мистецтво не входить в сферу тільки естетичних явищ, бо один лише критерій краси недостатній для визначення пізнавального та морального значення його соціальної ролі. Тому він вважає, що художній смак, який є вираженням ставлення особистості і суспільства до мистецтва, оцінку достоїнств і недоліків художньої творчості, містить в собі, крім естетичного, й інші критерії оцінки творів мистецтва. Серед них критерії правдивості художнього відображення, значення проблем, ідей, зображених художником, і принципів їх вирішення, художньої майстерності, впливу мистецтва на людину.

Враховуючи специфіку різних мистецтв, вчений пропонує диференціювати поняття "художній смак" на "літературний смак", "музичний смак" тощо.

Вартий уваги погляд філософів Л.Т.Левчука, Д.Ю.Кучерюка, В.І.Панченка на художній смак як особливу модифікацію естетичного смаку [7:57]. Вчені вважають, що художній смак розвивається на основі естетичного смаку і взаємно впливає на нього, формується через спілкування зі світом мистецтва і визначається художньою освітою людини (знанням історії мистецтв, знайомством з художньою літературою, критикою). "Естетичні та художні смаки не лишаються незмінними протягом усього життя людини. Вік, життєвий шлях, багатство художнього досвіду людини шліфують і відточують її смак, а нерідко вони здатні надовго консервувати уподобання, або, навпаки, робити людину терплячою і багатогранною"[7:58].

Таким чином, різні дослідження, присвячені вивченню естетичних та художніх смаків, показують реальну картину стану смаків і накреслюють шляхи їх вдосконалення. Така увага до практичного вивчення смаків не випадкова, адже смаки не тільки показують ступінь естетичного розвитку особистості, а й рівень її розвитку в цілому. Естетичні та художні смаки є важливою характеристикою особистого ставлення до дійсності і показують рівень самовизначення кожної людини, здатність до індивідуального відбору естетичних цінностей, і тим самим до самовиховання і саморозвитку. Адже людина, якій притаманне почуття художнього смаку, відрізняється від інших певною цілісністю, індивідуальним внутрішнім духовним світом. Саме у шкільному віці формуються основні соціальні цінності особистості та уподобання, в тому числі й естетичні та художні смаки. Це підкреслює важливість формування і розвитку художніх смаків учнів ще в школі, особливо на уроках літератури.

Проаналізувавши визначення художнього смаку в сучасній науці, вважаємо найбільш прийнятним таке визначення: художній смак – це здатність особистості як члена суспільства визначати естетичну цінність художніх творів, виражати своє ставлення до них, сприймати, аналізувати, оцінювати їх, розвиваючи при цьому свої творчі здібності і використовуючи їх у своїй діяльності. Різні думки, переживання, які виникають під час сприймання художніх творів, закріплюються в художньому смаку відповідно до закономірностей, які визначають діяльність особистості.

Слід зазначити, що смак диференціюється не тільки історично, з погляду його розвитку, але і відповідно до суспільних груп. Він може бути на рівні суспільних потреб, але може мати й особистісний, індивідуальний характер. Людина займає по відношенню до дійсності певну позицію, що іманентна естетичному переживанню. Таким чином, смак є естетичною кваліфікацією дійсності з певної позиції.

При всіх відмінностях у значенні поняття "смак" спільним є те, що смак завжди пов'язаний з оцінкою явищ. Він виступає як оціночна категорія. Адже про художній смак особистості судять за її оцінками красивого чи потворного, трагічного чи комічного тощо. Тому смак розглядається в сукупності оцінок естетичної цінності мистецтва.

Художні смаки людини, прагнення по-своєму, неординарно сприймати мистецтво, потрібно постійно розвивати. Велику роль у цьому відіграє розвинена уява, образне мислення, художня пам'ять, що дає змогу "оживлювати" текст, разом з героями співпереживати, входити в їх духовний світ.

Ефективність впливу визначається багатством і глибиною художнього образу, його здатністю викликати в людини асоціації з власного досвіду, різні емоції, думки. Рівень духовної культури учнів, їх художня вихованість, розвиток їх художніх смаків залежать від того, наскільки література як мистецтво слова здатна формувати морально-естетичне ставлення, сприйняття явищ культури, навколишньої дійсності і впливати на реалізацію цих якостей у своїй творчості. Тому дуже важливо читачку культуру, художні смаки розвивати у школі, особливо на уроках літератури. Адже "урок літератури – особливий урок, ефективність якого повинна визначитись не кількістю засвоєного матеріалу (хоч і це важливо), а мірою розвитку естетичних смаків, позитивних духовних рис"[8:74].

Таким чином, потяг до мистецтва, до літератури з'явиться в молоді лише тоді, коли будуть розвинені художні смаки, що є найбільш сприятливим поєднанням здібностей чуттєвого сприймання, теоретичного мислення, емоційності і потреб. Тому формування смаків має цілеспрямований вплив на всі сторони особистості. Смак повинен розглядатись як виховання здатності сприймати, оскільки відображення естетичного неможливе без чуттєвого сприймання. Звідси і одне з основних завдань у формуванні художнього смаку – створити атмосферу прекрасного для учнів, усунути з їхнього світу дисгармонію, потворність. Адже вчителя завжди цікавить, яку літературу обирає для читання учень і що буде читати після закінчення школи. Тому серйозне завдання полягає в тому, щоб знайти найбільш ефективні засоби свідомого впливу на чуттєву сферу особистості з метою виховання смаку. Одним із засобів є література рідного краю, що виступає важливим чинником відродження ду-

ховності, людяності, національної культури. Вивчення літератури рідного краю сприяє кращому осмисленню історії рідного краю, його традицій. Проведення літературно-красназничої роботи в школі формує більш чіткі уявлення про всю літературу, про прекрасне в мистецтві, і має всі можливості для формування художніх смаків учнів.

Ще одне важливе завдання, без якого повністю не сформуються художні смаки - це естетична потреба – особиста вимога людини до естетичного. Ніхто не навчить людину оцінювати твори мистецтва і естетичне в дійсності, коли не сформує у неї потребу в естетичному. А для того, щоб виробити потреби і через них виховати смак, потрібно вчити дітей на кращих творах мистецтва минулого і сьогодення, на літературно-красназничих матеріалах. Не можна сформувати ні теоретичних уявлень про прекрасне, ні потреб в ньому, не залучаючи учня до літературно-художньої творчості його рідного краю.

Сьогодні у вік комп'ютеризації та інтеграції навчання у молоді є всі можливості для задоволення естетичних потреб. Що саме дитина візьме із маси цього накопичення інформації залежить від того, чи проводилась робота у школі над формуванням її художніх смаків. Для такої роботи, на нашу думку, треба покращити естетичне виховання у школі. Потрібні надійні методи дії мистецтва на учнів, а отже потрібна система класної і позакласної роботи з літератури для розвитку духовних можливостей учнів і для формування їх художніх смаків та уподобань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Естетичне виховання: Довідник /В.І.Мазепа (керівн. авт. колект.), А.В.Азархін, В.С.Горський та ін.; Упоряд. Н.О.Яранцева, - К.: Політвидав України, 1988. - 214 с.
2. Укр. рад. енциклопедія.-К.: Гол.ред.УРЕ, 1983.-Т.10.
3. Літературознавчий словник-довідник "Nota bene" /Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін.- К.: ВЦ "Академія", 1997. - 752 с.
4. Краткий словарь по эстетике.-М.: Политиздат, 1963. - 544 с.
5. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников: Учеб.пособие по спецкурсу для студ.пед.ин.-тов.-М.: Просвещение,1985.-176 с.
6. Шульга Р.П. Искусство и ценностные ориентации личности //АН УССР.Ин-т философии; Отв.ред. В.П.Михалев.-К.: Наук.думка, 1989.-120 с.
7. Естетика: Підручник /Л.Т.Левчук, Д.Ю.Кучерюк, В.І.Панченко; За заг.ред. Л.Т.Левчук.-К.: Вища шк., 1997.- 399 с.
8. Назарук М.Й. Збагнути вимоги часу //Укр.мова і літ. в школі.-1987.- № 5.-С.59-61.

Матеріал надійшов до редакції 19.09.03 р.

Башмановская Л.А. К проблеме формирования художественных вкусов учеников.

В статье рассматривается проблема формирования художественных вкусов учеников, анализируются взгляды ученых, предлагается свой дискурс данной проблемы.

Bashmanivska L.A. To the problem of pupils' literature tastes formation.

This article deals with the problem of pupils' literature tastes formation; the author's own reference of the problem is offered.